

Derleme
Review

Çevre Ahlakı ve İnsan

Kemal GÖZ

Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ÖZET

İnsan, gezegenimizin en önemli varlığıdır. Yaşadığı çevre kendisi için çok önemlidir. Son zamanlarda insanın yaşadığı çevresiyle sorunları oluşmaya başlamış ve bu sorunlar gittikçe şiddetlenmiştir. Küreselleşme, sıkıntıyı büyütmüş ve gezegen kendisiyle ilgilenilmesi gerektiğini haykırmaya başlamıştır. Ekolojik denge sorunu da kendisini hissettirmiştir. İkinci dünya savaşı sonrası aşırı sanayileşme ve bunun neticesinde oluşan kirlilik, çevreyle ilgili problemleri gündeme getirmiştir. Tabii kaynakların aşırı kullanışı, sıkıntıları artırmış ve insanlık çözüm yolları aramaya başlamıştır. Çevreyle ilgili sorunlar, insanın çevreye bakışını değiştirmiştir. Bunun neticesinde, felsefi bakış açıları içerisinde yeni disiplinler, “Çevre Felsefesi” (Environmental Philosophy) ve “Çevre Ahlakı” (Environmental Ethics) yerini almaya başlamıştır. Çevre Ahlakı, insanın çevreye bakışını inceler. Her ne kadar felsefi bir disiplin olarak yeni ise de kavram olarak yeni ortaya çıkmış değildir. Tarih boyunca insanlık çevreyle birlikte olmuş ve Onunla ilgili olumlu veya olumsuz fikirleri hep taşımıştır. Çevreye bakışımız, sahip olma değil, emanet olduğu düşüncesiyle değerlendirildiğinde, kıymet ifade edecektir. Biz bu çalışmamızda çevre meseleleri üzerine insanımızın dikkatini çekmeye ve bu meseleye ahlaki bir yaklaşım ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Çevre felsefesi, çevre ahlakı, çevre problemleri, çevre kirliliği, insan, ekoloji.

Environmental Ethics And Human Being

ABSTRACT

Human Being is the most important asset of our planet. Living environment is very important for him. Recently, problems between human and his living environment have come out and severe difficulties have emerged. Globalization has raised the problem and the planet started to scream the reality that it should be deal with. Felt itself to the problem of ecological balance. Over-industrialization after the Second World War and the consequent pollution has brought up the environmental problems. Excessive use of natural resources has raised the problems, and humankind began to look for solutions to the problems. Environment-related problems have changed human's view of environment. As a result of this, new disciplines in the philosophical perspectives, “Environmental Philosophy” and “Environmental Ethics” have begun to take their place. Environmental Ethics examines human's view of environment. It isn't a concept that has emerged today. Throughout the history, man has always been with his environment and always hadopsitive or negative opinions of it. Our approach to the environment will be more valuable if it is considered in the belief that it isn't a possession but a trust. In this study we attract the attention of our people on environmental issues and a moral approach to this issue have tried to show

Key words: Environmental philosophy, environmental ethics, environment problems, environment pollution, human being, man, ecology.

GİRİŞ

Çevre kavramı ve çevre sorunları, renk dil ve din ayırımı gözetilmeksizin günümüz insanlığının en önemli sorunlarından biri olarak varlığını hissettirmektedir. Artık hiçbir devlet, toplum ve hiçbir kuruluş kendisini bu

konunun dışında tutabilme şansına ve yetkisine sahip değildir.

Devamlı dillerde dolaşan küreselleşme kavramının da ifade ettiği gibi, artık gezegenimiz sanki büyük bir köy gibidir. Nerede, neler oluyorsa, etkisinin bütün

insanlığı içine aldığı görülüyor. Bizler insanlık ailesi olarak, birçok kesimler tarafından da ifade edildiği gibi tek bir dünyada yaşıyoruz. Neslimizi devam ettirebileceğimiz ve bizden sonra gelen yeni nesillere emanet bırakabileceğimiz dünyamız bizim için çok değerlidir.

İnsanlık, çağımızın getirdiği birçok sorunla uğraşırken, bir anda karşısında yorulmuş, nefes almakta zorlanan bir varlık olarak dünyamızı görüyor. Biz insanların, yaptıklarından veya yapmaktan olduklarından dolayı, yaşadığımız çevrede, doğal kaynaklarımız hızla azalmakta, bazı hayvan ve ağaç türlerinin nesilleri tükenmektedir. Atmosferin kirliliği günlük gündemi oluşturmaktadır. Yaşadığımız dünyayı hoyratça kullanmakta, ormanlarımızı yok etmekte, ırmaklarımızı ve göllerimizin berraklıklarını kirliletmekteyiz. Bütün bunların bir sonucu olarak, insanlık, mevsimlerin değişimi ve küresel ısınma ile tanışmaktadır. Neticede açlık ve kuraklık kapımızı çalmaktadır. Bu, insan nesli için çok acıklı bir durumdur. İnsanoğlu, asırlarca yaşadığı dünyayı kendi elleriyle yaşanamaz bir hale getirmektedir.

Çevreye karşı duyarlı olmak ve ona sahip çıkarak korumayı amaçlamak elbette çok önemlidir. Günümüz insanının, insan olarak kendisinden başka diğerlerine karşı davranışlarının sorgulanması da gerekmektedir. Tarih boyunca ve bilhassa I.ve II. Dünya savaşlarında kendi nesline karşı çok şiddetli bir şekilde canavarlaşan insanın, çevresini yahut diğer bir deyişle dünyasını korumasını beklemek safdillik olsa gerektir. Kendi nesline karşı canavarlaşan insanın, diğer canlı varlıklara ve tabiata karşı daha acımasız olduğunu ulaşılan tahribat ve yıkımların derecesi göstermektedir.

Kötü örneklerle rağmen; aslında tarih boyunca, insanoğlu tabiatı sevmiş, ondan olabildiğince istifade etmeye çalışmış, ağaçlar yetiştirmiş, hayvanları evcilleştirmiş ve onları hizmetinde değerlendirmeye çalışmıştır. Son zamanlarda ortaya çıkan gerçeklerle dehşete düşmüş ve atalarından emanet olarak aldığı dünyayı, daha iyi halde yeni nesillere iletme telaşına düşmüştür. Bu anlamda çevreye sahip çıkabilmek için birçok çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Birçok sivil toplum kuruluşunun bu emanete sahip çıkmak adına karınca kararınca çalışmalar yürütmekte olduğu görülmektedir.

Bu çalışmamızda, yeni nesillere çevre bilinci adına bazı değerlerimizi hatırlatarak üzerimize düşen sorumluluğun gereğini yerine getirmemiz gerektiğini ortaya koyacağız. Konuyu değerlerimiz bağlamında insan merkezilikten (Anthropocentric) çok, çevre merkezli (ecocentric) bir yaklaşımla ele alacağız. Çevre felsefesine değerlerimiz kaynaklı yaklaşımlarla bakacağız. Çevre ahlakını da değerlerimiz çerçevesinde açıklayacağız.

Dünyada Yaşayan En Gizemli Varlık: İnsan

İnsan, sosyal bir varlık olarak hayatını devam ettirirken, birlikte yaşamanın gerektirdiği asgari şartları yerine getirmek durumundadır (Göz,2006). Yaşadığı çevrede yalnız olmayan insan, kendisiyle beraber bulunan insanların ve diğer canlıların hukukuna riayet etmeli ve bunun gereklerini yerine getirmelidir.

Tarihi arka plan, insan neslinin çok sıkıntılı safhalardan geçerek günümüze ulaştığını göstermektedir. Her devirde toplumlararası sıkıntıların mevcut olduğunu görüyoruz. İnsanoğlu bu sıkıntıları, ancak insanın sahip olduğu akıl ve düşünceyi sağlıklı kullanması sayesinde atlatabilmiş ve çözüme kavuşturabilmiştir. Dünyaya ve içindekilere

aşırı bağıllık ve hâkim olma duygusu, insanın yapısını oluşturan unsurların başında gelmektedir. Büyük sosyal olaylara ve savaşlara bakıldığında sebeplerinin çok basit olduğu görülür. Hırs ve tamah, dünyaya hükmedebilme ve sahip olma duygusuyla birleşince çok tehlikeli olmaktadır. Bu da insanoğlunun en zayıf noktasını oluşturmaktadır. Hâlbuki insanlık tarihi, nice zengin ve kudretli olarak bilinenlerin mezarlıklarıyla doludur.

İnsan, varlıklar arasında her şeyiyle üstünlüğü vurgulanan bir canlıdır (Kur'an,95/4). Bu üstünlüğü onun aklının varlığı, onu kullanabilmesi, düşünmesi ve karar vermesiyle desteklenmiştir. Diğer canlılardan bu yönüyle ayrılışını Descartes "düşünüyorum o halde varım" çıkarımıyla şekillendirmiştir. İnsan bu özellikleriyle dış dünyasını her zaman soruşturmuş ve araştırmıştır. Düşünce tarihindeki filozofların her biri yeni şeyler öğrenmek için çevreyi araştıran çocuklar gibidirler. İnsanın kendisiyle ve dışındakilerle ilgili değerlendirmeleri, onun geleceğine ışık tutmuş ve günümüze kadar bu araştırmaları devam etmiş ve hala da devam etmektedir. İnsanın yetişmesinde ve kendi benliğini kazanmasında dış toplum, aile ve milletler camiasının kültürel, sosyal ve iktisadi şartları çok etkilidir. Bu etkiyi insan bütün hayatı boyunca hisseder ve onu gelecek nesillere taşır.

Çevre

Çevre insanların ve diğer tüm canlıların içerisinde yaşadığı tabii ortamdır (Cevizci, 2010). İnsan doğumuyla beraber kendisini bir bütün olarak kuşatan doğal ve sosyal ortamlarla karşılaşır. Kısaca insanı çevreleyen fiziki ve biyolojik ortam olarak çevre, onun üzerinde etkisi devamlı hissedilen önemli bir gerçekliktir(Özdemir, 2006).

Bireyin kimliğini etkileyen kültürel siyasi, sosyal ve iktisadi şartlar çevreyi oluşturmaktadır. Kültürel değerlerin kimlik oluşumundaki etkisi çok büyüktür. Mevcut çevre değerlendirmeleri olabildiğince günümüz şartları içerisinde yapılmaktadır. Eski çağlarda insanın çevresinden bahsederken, çevre, o anda yaşanan yerden başkası değildir. Yani daha açık bir ifadeyle insanın yaşadığı kenti, kasabası veya köyü onun fiziki ve sosyal çevresini oluşturuyordu. Bugün ise durumun tamamen farklılaştığı görülür. Artık çevre dediğimiz zaman, bütün bir dünyayı görüyor ve değerlendiriyoruz. Bugün dünyanın her yeri günümüz insanının çevresini oluşturuyor. Bu, küreselleşen dünyanın geldiği en son noktalardan biridir. Gezegenimizde meydana gelen her hadisenin, fiziki, sosyal veya iktisadi olsun, bütün insanlığı etkilediği görülmektedir. Eğer insanlar bu konularda oluşan olaylardan etkileniyorlarsa, işte bu etki bölgelerinin tamamı bizim çevremizi oluşturmaktadır dememizi mümkün kılmaktadır.

Gezegenimiz ve onu oluşturan bütün unsurlar her şeyiyle bizim çevremizi oluşturmaktadır. İnsan, çevreye estetik değerlerle bakar ve onun güzelliğinden haz duyar (Mutluel, 2010). Çevre, kavram olarak 20.yüzyıl insanının daha çok dikkatini çekmiştir. Ekonomik şartların ferahlığının sonucunda rahatlık ve huzur bulacağını zanneden insanlık, bunda yanıldığını çok çabuk anlamıştır. I.ve II. Dünya savaşlarında hiç ummadığı büyük yıkımlara şahit olmuş ve insanların yığınlar halinde yok edilişlerine şahitlik etmiştir. Öyle sıkıntılar yaşanmıştır ki, insanlık sanki canavarlaşmıştır. Milli Şairimiz Mehmet Akif'in deyimiyle:

"Şu boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?

En kesif orduların yükleniyor dördü beşi,

.....

Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asil,
Ne kadar gözdesi mevcud ise hakkıyla sefil,
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;

O ne müthiş tipidir: savrulur enkaz-ı
beşer(Ersoy, 1990).

Çevre konusunda insan merkezli (anthropocentric) anlayışın, yerini çevre merkezli (ecocentric) anlayışa bırakıyor olduğu görülmektedir (Özdemir, 1998). Anthropocentric anlayışta insan her şeyin merkezindedir ve bütün problemlerin oluşumunun değerlendirmesinde tek karar vericidir. Şüphesiz Egoist değerlendirmeler her zaman insanın kendisi dışındaki dünyaya zarar vermiştir.

Çevre kavramından bahsedildiğinde “Ekoloji” kavramıyla da karşılaşmaktayız. Ekoloji, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olarak çevreyle çok yakın ilişkilidir. O, bütünsellik içerisinde çevreyle değerlendirilmelidir (Muslu, 1987; Kışlalıoğlu vd., 2010). Esrarlı bir bilim dalı olmaktan ziyade toplumun her ferdinin devamlı iç içe olduğu bir bilim dalı olarak Ekoloji toplumun üyelerinin çevreyle ilişkilerini de ele alır.

Bu değerlendirmeler ışığında çevre, insanı etkileyen dış ve iç etkenlerin tamamıdır (Uluğ, 1997) derken onun etkilemesinin sürekliliği de belirtilmiş olacaktır. İnsanın yaşadığı doğal ortam olarak açıklanabilen çevre (Bayrakdar, 1997) artık bugün insanlığın ortak geleceğidir. Onun için birçok kurumlar oluşturulmakta ve hayata geçirilmektedir. Bugün dünyamızda azımsanamayacak kadar birçok ülkede “Çevre Bakanlıkları”nın oluşturulduğunu ve geleceğimizi etkileyen bu değerlerin önemsenmeye başlandığını görüyoruz. Yıkılan ve bozulan ekosistemi tamir edebilmek ve

onun değerini anlayabilmiş olarak yeni nesillere sağlam ve temiz olarak ulaştırabilmek için bazı şeyler yapmanın önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Çevre Sorunları

Günümüzde çevreyle ilgili sorunların konu başlıkları o kadar çoğaldı ve çeşitlendi ki, şu anda insanlık birçoğuyla karşı karşıyadır. 60’lı yıllarda çevrenin en önemli sorunlarının çarpık kentleşme ve aşırı düzensiz sanayileşmeyle ortaya çıktığı görülmekteydi (Özdemir, 1998). Devasa sanayi kuruluşlarının karlılıklarını artırabilmek için çevreyi fütursuzca kirllettikleri gerçeğinin gizlenmesi de artık mümkün değildi.

Son zamanlarda gündeme gelen küresel ısınma ve etkileri üzerinde bilim adamları çok teferruatlı çalışmalar yapmaktadırlar (Ayten, 2010). Gezegenimizin sıcaklığının artması neticesinde iklimlerin değişmekte olduğu gerçeği çevreyi mutlaka etkilemektedir.

Gezegenimizi tehdit eden önemli çevre sorunlarından biri de asit yağmurlarıdır. Bunlar, havanın aşırı kirlenmesi sonucu yağmur ve karlarla yeryüzüne ulaşarak doğal hayatı olumsuz etkilemektedirler.

Suların kirlenmesi ise baş başa kalınan çevre meselelerinin en önemlilerinden biri olarak dikkatleri üzerine çekiyor. Su kaynakları da aşırı bir şekilde kirleniyor.

Toprak kirlenmesi ve erozyon da karşı karşıya kalınan çevre meseleleri içerisinde yerini almıştır. Bu meseleyi, ağaçların aşırı kesimi ve yok edilmesi tetiklemiştir. Toprak, iyi korunursa, üzerindeki yeşil bitki örtüsüyle ve çeşitli canlı organizmalarıyla kendisini uzun yıllar ayakta tutabilen ve kendisini yenileyebilen bir değer olmasına rağmen, ona sahip çıkılmaz ve korunmazsa kısa sürede çok

çabuk kaybedilen doğal bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır (Sönmez, 1997).

Aşırı tüketim ve sahip olma istek ve icrası insana hizmet etmekte olan çevreyi hastalandırmış ve tedavi edilmezse sıkıntıların daha da büyüyeceğini sanki dile getiren sonuçları haykırmıştır.

Rusya’da meydana gelen Chernobil felaketinin etkilerinin sınırlar ötesine ulaştığı gerçeği çevre felaketlerinin etki alanlarının olayın meydana geldiği yerle sınırlı olmadığını göstermektedir (Keleş, 1997). Bu arada nesli tükenme tehlikesi altında olan canlı türlerinin varlığı, karşı karşıya kalınan devasa çöp dağları gibi sorunlar, en geniş anlamıyla bozulup giden çevreyi ve yozlaşıp giden çevre değerlerini ortaya koymaktadır (Keleş, 1997).

Yiyecek maddelerinde genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO) kullanılmasının bütün dünyadaki insanların sağlıklarıyla bire bir ilgili olduğu gerçeği de sorunların bölgesel olmaktan ziyade küresel olduğunu göstermektedir.

Son günlerde yaşanan Japonya depremi ve dev deniz dalgaları (depreşim dalgaları) sonucunda ortaya çıkan nükleer santral kazasının sebep olduğu kirlilik de çevrenin, kendisine hassas davranılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bütün bu sayılan ve daha nice sayılamayan çevre sorunlarının temelinde insanın çevreye bakışı yatmaktadır. Materyalist dünya görüşünün hâkimiyetiyle çevre, bütün kaynaklarıyla ürüne ve kazanca dönüşümüyle değer kazanmıştır (Ayten, 2010). Tabiattaki ekolojik dengeyi bozan en büyük etken aşırı tüketim, savurganlık ve doğal kaynakların kendilerini yenilemelerine imkân vermeyecek şekilde tahrip edilmeleridir (Özdemir, 2006). Aynı zamanda doğal çevrenin ve kaynakların

savurgan bir şekilde kullanımı çevrebilimsel denge olarak ifade edilen ekolojik dengenin hızla bozulmasına sebep olmuştur (Keleş, 1997).

Bu anlamda uluslar arası çabalarla beraber, fert planında da yapılması gerekenlerin olduğu görülmektedir. Kişisel sorumlulukların yerine getirilmesi sosyal planda oluşacak olan olumsuzlukların telafi edilmesine yardımcı olacaktır.

Çevre sorunları, yukarıda belirtilenlerle sınırlı değildir. Değinilenlerin dışında da birçok sıkıntı mevcuttur. Esas olan, meselelerin tespit edilmesi değil, çözümleri için yapılanlardır. Çevre Ahlakı da son dönemde bu sorunların çözümüne katkı sağlayabilecek olan disiplinlerden biri olarak varlığını kabul ettirmiş ve üzerinde çalışılmaya başlanmıştır.

Çevre Ahlakı

Çevre Ahlakına geçmeden önce “Ahlak” hakkında ki açıklamalar, konunun daha sağlıklı anlaşılmasını sağlayacaktır. Ahlak “hulk” kelimesinin çoğulu olarak seciye, tabiat anlamında, insanın iç dünyasını ve dış dünyasını ifade eden bir kavram olarak anlaşılmaktadır (Erdem, 2009, s.28). Ahlak, huy, davranış ve hareketlerin bütünüdür kapsamaktadır (Kınalızade; Cevizci, 2010; Altıntaş, 1999). Toplumdaki bireylerin davranışlarını düzenleyen kurallar ve yasaların tamamını da içine almaktadır (Akarsu, 1997). Ahlak, yaşamın her döneminde bireyin hayatını şekillendiren ve yön veren kurallar bütünüdür. Yani o, hayatın her anında mevcuttur (Altıntaş, 1999). İnsan, toplum içinde yaşarken, o toplum tarafından kabul edilmiş bazı kurallara uymak zorundadır (Cevizci, 2010; Kılıç, 2008).

Geleneksel ahlak kuramlarında temel problemin insan-insan, insan-toplum ilişkileri olduğu açıktır (Özdemir, 1994.). Bu Ahlak

kurallar, bireyin davranışlarının sorumluluğunu gerektirir. Bu sorumluluğun var olabilmesi için, ahlaki davranışların bazı özelliklerinin oluşması gerekmektedir: Böyle ahlaki davranışlar istemli, bilinçli ve özgür olmalıdırlar (Arslan, 1997).

Bir hareketin, istemli ve bilinçli olması, onun isteyerek ve bilinçli olarak seçilip yapılması anlamına gelmektedir. Özgürlük ise insanın o davranışı seçmek ve gerçekleştirmek üzere insanda bir güç ve iradenin bulunması demektir. Bu özgürlük kuramı, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygıyı ve onları koruma sorumluluğunu da içinde barındırmaktadır (Arslan, 1997; Göz, 2006).

İnsan-insan ve insan-toplum ilişkilerinin değer yargılarını üreten Ahlak kuralları toplumlara göre farklılıklar göstermektedir. Bu ilişkilerin tamamının, insanın mutluluğunu ya da toplumun mutluluğunu sağlayacak şekil de temellendirildiği görülmektedir (Kai, 2003).

İnsan davranışları üzerinde duran Ahlak felsefesi, değerler alanını inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlak felsefesinin içerisinde değerlerin ele alınışında çevre ahlakı da kendisini son zamanlarda hissettirmektedir.

Çevre Ahlakı, çevre- ahlak ilişkisi bağlamında ele alınan yeni bir disiplin olup ahlak felsefesinin alt dalıdır (Özdemir, 1994). O, İnsan -ahlak ilişkileri, değeri, statüsü ve çevresi üzerine çalışılan felsefi bir disiplin (Brennan, 2009) olarak son zamanlarda düşünce hayatında yerini almıştır. Ahlak, tarifinde de belirtildiği gibi önce insanlar arasındaki ilişkileri konu edinmiş, daha sonra insan toplum arasındaki ilişkileri ortaya koymuş ve en son olarak da insanın çevresindeki canlıları ahlakın sınırları içerisine yerleştirmiştir.

Çevre Ahlakı, dünya çapında ortaya çıkan büyük çevre sorunlarının çözüm ümidi (Özdemir, 1994) olarak görülmektedir. O, Ahlak felsefesinin genel değerlerine ve amaçlarına katıldığı gibi kendisi de çevrenin korunması üzerine, bireylere bazı sorumluluklar yükler. Çevreyi koruma adına ortaya çıkan çevreci hareketlerin varlığı, protestolardan öteye gidememiştir. Protestolarla olumsuzlukların ortadan kalkacağı sanılmıştır. Oysa bu iş bir davranış biçimidir. Son yıllarda çevrenin bozulması neticesinde bütün dünya medeniyetlerini oluşturan insanlığın tehlikede olduğu fikri etrafında filozoflar çevre felsefesinin ve çevre ahlakının yapılanmasını sağlamaya çalışmışlardır (Ünder, 1994).

Çevre sorunlarının sadece protestolarla, teknolojik önlemler ve hukuki düzenlemelerle önlenemeyeceği anlaşıncaya, bu noktada bireysel davranışların önemi kendisini göstermiş ve sorunun ahlaki boyutu gündeme gelmiştir. Uluslararası birçok platformda bu konu gündeme getirilmekte ve tartışılmaktadır. Batı üniversitelerinde “Çevre felsefesi”(Environmental Philosophy) ve Çevre Ahlakı (Environmental Ethics-Land Ethics) havayı, suyu, bitkileri ve hayvanları içine almakta, onlar üzerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir*. Ülkemizde de son zamanlarda bu konuyla ilgili çalışmaların yoğunlaşmakta olduğu görülmektedir. Çevre mühendisliği, Peyzaj mimarlığı ve diğer bazı bölümlerde “Çevre Ahlakı” , “Çevre Felsefesi” ve “Çevre Eğitimi” derslerinin lisans ve lisans üstü eğitimlerde verilmesi gerektiği gerçeği, bu

* Çevreyle ilgili problemleri felsefi bir bakışla ele alan ve bu konularda alternatif görüşlere yer veren “Environmental Ethics” adlı İngilizce dergi 1979 yılından beri neşredilmektedir. Aynı şekilde Amerika Orion Üniversitesinde “Environmental Philosophy” adlı dergi yıllardır yayınlanmaktadır. Batı dünyasında bu hususta birçok çalışma yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler bu konuda “Ortak Geleceğimiz” adlı bir kitap hazırlatmıştır.

konunun ciddiyetinin vurgulanmasına ve çözümüne mutlaka katkıda bulunacaktır.

Belirtildiği gibi Çevre Ahlakı, insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ilişkilerin düzenli olarak incelenmesidir. O, çevre karşısında insanın sorumluluklarını belirler ve onun davranışlarını yönetir. Bir Çevre ahlakı ekolü, insanın sorumluluklarının neler olduğunu, kimlere ve nelere karşı ne derecede sorumlu olduğunu açıklamalıdır (Des Jardings, 2006). İnsan merkezli (anthropocentric) çevre anlayışlarında insanın çevreye karşı hiçbir sorumluluğunun olmadığı vurgulanır. Zihniyet değişiminin neticesinde varlığını hissettiren çevre ve canlı merkezli (ecocentric) anlayışta insanın çevresindeki hayvanlar ve canlılara da ahlaki bir statü tanınmış ve insanın doğaya karşı sorumlulukları vurgulanmıştır.

Bu çalışmada, geleneksel ahlak anlayışlarının, insan merkezli değerlendirmelerinin çevrenin korunması konusunda sorumluluklar ortaya koymadığı gerçeği, ahlak felsefesi tarihinde görülmektedir. Eflatun, Aristo ve Stoacılar gibi ilkçağ filozofları hayvanların, insanların menfaatine hizmet eden varlıklar olduğunu belirtirler ve onlara karşı hiçbir sorumluluğu kabul etmezler (Lawrence, 1991). Aynı şekilde Aristo köle statüsünde olanların durumlarının da aynı olduğunu belirtir (Lawrence, 1991). Batı dünyasında hala Eflatun ve Aristo'nun bu görüşü hâkimiyetini sürdürmektedir. Klasik Yunan düşünürlerinin ve Hristiyan ahlak anlayışının yansıması olan insan merkezli (anthropocentric) ahlak anlayışının çevreyle ilgili sorunlara çözüm üretmesini bir kenara bırakacak olursak, onları kendi alanında görmesi bile mümkün değildir.

İslam, çevre konusunda insan merkezli (anthropocentric) anlayıştan tamamen uzaktır. İslam Ahlak anlayışının, çevre merkezli (ecocentric) anlayışı benimsediğini söylemek

mümkündür. Onun değerlerine kısaca göz atıldığında sadece maddi değeri değil, estetik görüşünün incelikleri de hemen keşfedilebilmektedir*

Bu duruma çözüm üretmek isteyen düşünürler ahlakın çevre ve canlı merkezli olarak sistemleştirilmesini savunmuşlar ve böylece Çevre Ahlakının çevreyle ilgili çözümleri konuşmaya başlanmıştır (Passmore, 1984).

Çevre Ahlakı çalışmaları, insan-çevre ilişkilerini yeni bir zemine oturma çabalarının müşahhaslaşması olarak değerlendirilebilir. Çevre Ahlakçıları, günümüz insanının yaptıklarından, yani eylemlerinden gelecek nesillerin de etkilendiği gerçeğine dikkat çekerek, ahlaki sorumluluk alanlarını tekrar belirlemenin gerekliliğine işaret etmektedirler (Özdemir, 1998). Bu değerlendirmeler ışığında, insanın çevreyle olan ilişkileri üzerinde dini ya da hangi ahlak sistemine dâhil olursa olsun ahlaki hassasiyetlerinin etkisini düşünmemek mümkün değildir (Bayyığıt, 2002).

Ahlak sistemlerinin değerlendirmelerine göre, bugün çevre artık tamamen bozulmuş ve kirlenmiştir. Ekolojik dengeler altüst olmuş ve bunun sonucu olarak insan sağlığı bile doğrudan etkilenmeye başlamıştır. Şu gerçek artık kabul görmeye ve üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. İnsan, çevrenin dışında onun hâkimi değil, ancak o, ekosistem içerisinde basit ve doğal yere sahip canlı bir varlıktır. Kâinat kuralları konulan mükemmel bir organizasyondur. İnsan da, bu organizasyonun içerisinde ki oyunculardan birisidir. İnsan, verilen görevi yerine getirirken çevrenin sahibi olmadığını, bilakis yeni nesillere ulaştırması gereken bir emanet taşıyor olduğunun sorumluluğunu devamlı hissetmelidir. İşte

* Estetik değerler hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Osman Mutluel, Kur'an Ve Estetik, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010.

“Çevre Ahlakı” anlayışı bu temel üzerine oturtulmalıdır. Bu anlayış insanın sadece diğer insanlara karşı sorumluluğunu değil, gelecek nesillere karşı da sorumluluğunu gündeme getirmektedir.

SONUÇ

Çevre ahlâkı, ilk olarak birinci derecede insanla ilgilidir. O, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerine ek olarak, diğer canlı ve cansızlar âlemiyle de ilişkilerinin 21. Yüzyılda öne çıktığı gerçeğini ortaya koyar.

İnsan merkezli (Anthropocentric) ahlak anlayışları, ortaya çıkan çok çeşitli çevre problemlerine çözüm üretmekte yetersiz kalmış ve bu sorunun çözümüne katkı sağlayamamışlardır. Çevre merkezli (Ecosentric) ahlak anlayışlarında insan, çevrenin hâkimi olarak değil, bilakis onun bir sakini olduğu gerçeği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu felsefi ahlaki anlayış 21. Yüzyılın insanının gündemine gelmiş yeni bir düşünce sistemidir. O, bu düşünce sisteminin içine zorunlu olarak çekilmiştir. Çünkü sosyal, ekonomik ve çevre faktörleri ve problemleri onu bu konunun içine çekmiş ve çözüm üretmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

İslam Ahlak öğretisinin, çevreci anlayışın merkezinde yer aldığı söylenebilir. Her ne kadar başlangıçta İslam felsefesi ve İslam Ahlakı çevre problemlerini bugünkü şartlarıyla hissetmediyse de, çevreye bakışı bu devasa problemlere kökten çözüm üretebilecek düşünce dinamiklerini devamlı canlı tutmuş ve hayata geçirmiştir. O, Yunus’un değerlendirmesiyle “Yaratılmışların” tamamının değerlendirmesini “Yaratana” olan sevgi ve muhabbetiyle şekillendirir. Yetmiş iki buçuk milletin kardeşi olduğu düşüncesini hayata hâkim kılar.

Her insan çevresindeki mevcudatın tamamını, birer emanet olduğu şuuru içerisinde, sevmek

ve korumakla sorumludur. Bu sorumluluk, zorlamaktan öte, sevgi ve ahlakî temelli bir sorumluluktur. Bu bilincin oluşturulmasında eğitimin yanı sıra, ahlakî anlayışların ve dini hassasiyetlerin de önemli rol oynayacağı görülmektedir. İnsanlığın, bu problemlerin üstesinden gelebilmesi için, bireyselleşmesi reddederken, diğergamlık ve fedakârlığı ön plana çıkarmak görevini yerine getirmesi gerekmektedir.

Çağdaş toplumların kendilerinin devamlılıklarını sağlamak için enerji birikimlerine ihtiyaçları olduğu gibi, ruhsal ve manevi enerji birikimlerine de ihtiyaçları vardır. Bu manevi ve ruhsal birikimleri toplumun düzenini sağlamak ve sürekliliğini temin etmek için verimli kılmak çok önemli olsa gerektir. Bu çalışmalarla çevre problemlerine de sürekli ve kalıcı çözümler üretebilmek adına çok şeyler yapılabilecektir. Yeter ki insanlar, gezegenlerinin kendilerine emanet olduğu düşüncesini akıllarından çıkarmasınlar. Bu gerçeklerin, yeni nesillere bir davranış olarak kazandırılabilmesi için, eğitimin bütün kademelerinde çevre ahlakına gerekli önem verilmeli ve yetişkinlerin de onlara birer rol model olarak uygulamalarını göstermeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, B. 1997. “Bilimsel Özgürlük ve Çevre Etiği”, İnsan-Çevre -Toplum, İmge Yayınevi, Ankara,18-40.
- Altıntaş, H. 1999. İslam Ahlakı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Arslan, A. 1996.Felsefeye Giriş, Vadi yayınları,2. Baskı, Ankara.
- Ayten, A. 2010. “Sahip olma mı Emanet Görme mi”, Çevre Bilinci Ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10/2: 203-233.

- Bayyigit, M. 2002. "Çevre Problematigi ve Din", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya. XIV:39-51.
- Brenna, A.; Lo,Y.-S. 2009. "Environmental Ethics".The Stanford Encyclopedia of Philosophy, winter.
- Cevizci, A.2010.Paradigma Felsefe Sözlüğü,7. Baskı, İstanbul.
- Des jardins, J.R. 2006. Çevre Etiği Çevre Felsefesine Giriş, Çeviren: Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara.
- Erdem, H. 2009. Ahlak Felsefesi, 5. Baskı, Hü-Er. Yayınları, Konya.
- Ersoy, M. A. 1990.Safahat, Huzur Yayınevi, İstanbul.
- Göz, Kemal. 2006.İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler, İstanbul.
- Kai, N. "Problems of Ethics", Encyclopedia of Philosophy.
- Keleş, R. 1997."İnsan, Çevre, Toplum", İnsan Çevre Toplum, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, ss:9-17.
- Keleş,R.1997.1. "Çevre ve Siyaset", İnsan Çevre Toplum, İmge Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara, ss.236-286.
- Kılıç, S. 2008.Çevre Etiği, Orion Kitabevi, Ankara.
- Kınalızade A. tarihsiz. Ahlak-ı Alâî, Basıma Hazırlayan: Hüseyin Algül, İstanbul.
- Kışlalioğlu, M.; Berkes, F. 2010.Çevre Ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, 12. Basım. İstanbul.
- Kutluer, İ. 2000. "İnsan" maddesi. DİA.22:330-332. İstanbul,
- Lawrence, e.Johnson,1991, A Morally Deep World. An Essay on moral signficence and Environmental Ethics, Cambiridge.
- Muslu, Y.1987. Ekoloji, Yeni asya yayınları,2. Baskı, İstanbul.
- Mutluel,O. 2010.Kur'an ve Estetik,Ötüken Neşriyat,İstanbul.
- Özdemir, İ., 1998. "Çevre Sorunlarının Antroposentrik (İnsan Merkezli Karakteri, Felsefe Dünyası Dergisi,27:68-80.
- Özdemir, İ. 2006. "Kur'an'a Göre Çevre", İslam İlimleri Dergisi, Güz:1-22Çorum Çağrı Eğitim Vakfı, Ankara.
- Özdemir, İ. 1994. "Çevre-Ahlak ilişkisi", Felsefe Dünyası Dergisi,14:49-60.
- Passmore, J. 1984.Man's Responsibility of Nature, 2. Baskı, London, Duckworth.
- Sönmez, N. 1997. "Çevre. Toprak ve İnsan", İnsan Çevre Toplum, Ruşen Keleş, İmge Kitabevi,2. Baskı, Ankara, 65-98.
- Uluğ, S. E. 1997."Çevre Kirlenmesinin Boyutları", İnsan-Çevre-Toplum, Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara,41-64.
- Ünder, H.1994."Çevre Ahlak Anlayışları ve Çevre Eğitimindeki Perspektifler", (II. Çevre Şurasına Sunulan Bildiri, 28 Şubat-3 Mart, İstanbul.)